

Сергій ЛЕГЕНЧУК

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фундаментальних економічних дисциплін
Житомирський державний технологічний університет

Дмитро ЛОЗИНСЬКИЙ

аспірант кафедри бухгалтерського обліку,
Житомирський державний технологічний університет

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ВИТРАТ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО АСИМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття присвячена проблемі виникнення асиметричної інформації, джерелом якої є податковий облік як підсистема бухгалтерського. Запропоновано авторський підхід до розв'язання проблеми асиметричності інформації системи податкового обліку у контексті оздоровлюючого впливу на економіку, що перебуває на етапі пострецесійного синдрому та функціонує в умовах ризику повторної рецесії.

Ключові слова: облікова інформація, система податкового обліку, інформаційна асиметрія.

Останнім часом у наукових колах теорія асиметричної інформації набуває все більшої популярності. Її виникнення пов'язано із дослідженнями В. Вікрі та Дж. Міррліса, що стосуються "Ринку уживаних автомобілів". Науковці досліджували вторинний ринок автомобілів та на основі аналізу розробили концепцію, суть якої полягає в тому, що в результаті існування асиметричної інформації виникає тенденція до зменшення як середньої якості товарів, так і звуження самого ринку. Вже у 1970 році американський економіст Джордж А. Акерлоф у статті "Ринок лимонів" показав значення асиметричної інформації у визначенні якості товарів та подальшого розвитку вторинного ринку автомобілів.

Актуальність досліджень зазначеної проблеми підтверджується і рішенням Нобелівського комітету, який у 1996 р. за фундаментальний внесок в економічну теорію стимулів і асиметричної інформації нагородив премією з економіки Дж. Міррліса та В. Вікрі. А у 2001 р. відзначив Дж. Акерлофа, М. Спенса та Дж. Стігліца за дослідження у сфері аналізу ринків з асиметричною інформацією [5]. Однак, незважаючи на те, якої популярності остання набула в царині економіко-теоретичних досліджень, досить незначна кількість дослідників фахівців з бухгалтерського обліку звертає увагу на проблеми асиметричної інформації, що генерується в його системі.

На сьогодні присутність асиметричної інформації спостерігається не тільки на різноманітних ринках товарів і послуг, але і в національній системі бухгалтерського обліку. Негативні наслідки такої асиметрії полягають у зниженні якості вихідної облікової інформації та суттєво гальмують розвиток національної економіки загалом. Роль асиметрії бухгалтерської інформації в такому "гальмуванні" не є перебільшеною, адже, незважаючи на наявність окремих публікацій, які засвідчують успішне продовження економічного зростання національної економіки та її впевненої трансформації в постіндустріальну, економічна політика країни в

окремих аспектах залишається хаотичною, а ризик виникнення чергової рецесії нікуди не зникає.

Як наслідок, аналітичні показники з діаграм презентацій уряду різко контрастують з реальним станом економічного життя. Наприклад, відповідно до останнього дослідження "Doing Business-2012", у рейтингу, який стосується зручності нарахування та сплати податків, Україна залишається на 181 позиції з можливих 183, розташувавшись між такими країнами, як Чад та Республіка Конго. Щодо узагальнюючого показника простоти ведення бізнесу, то Україна змістилась вниз з 149 на 152 сходинку [6]. Основні показники стану української системи оподаткування порівняно з країнами ОЕСР наведені в табл. 1.

Як зазначає президент Українського аналітичного центру О. Охріменко, згідно з інформацією Світового банку за підсумками 2011 року Україна посіла перше місце у світі за кількістю сплачуваних податків (не за сумою, а саме за їх кількістю). Український бізнес у тій або іншій формі виплачує 135 різних податків, що є абсолютним світовим рекордом, тоді, як у Гонконгу всього 3, в Грузії, Швеції, Норвегії – 4, в Сінгапурі – 5, у Франції – 7, у Великобританії, Чехії, Нідерландах, Португалії, Іспанії, Фінляндії – 8, у США – 11 податків [3]. Якщо взяти до уваги інший не менш важливий показник – індекс економічної свободи – то Україна за підсумками 2011 року займає 163 місце з 179 можливих [4].

Зазначені вище рейтинги є всесвітньо визнаними індикаторами стану економічного середовища в країні. Таким чином, відповідно до них, українська система оподаткування, як і один з її елементів – податковий облік, мають всі ознаки системної кризи, що зумовлює необхідність проведення кардинальних змін.

Значну увагу вивченню проблеми існування асиметричної інформації присвятили наступні зарубіжні дослідники: Дж. Акерлоф, В. Вікрі, Дж. Міррліс, М. Спенс, Дж. Стігліц та інші; а також вітчизняні вчені: Л. М. Бабич, Н. І. Балдич,

В. В. Євдокимов, І. В. Козачок, Я. Л. Шкалаберда та інші. Проте досить велика кількість питань, зокрема пов'язаних із асиметрією бухгалтерської інформації, залишаються невіршеними. Таким чином, на часі гостро стоїть необхідність дати чітку відповідь на питання, які ж істинні причини виникнення асиметрії інформації між суб'єктами національної системи бухгалтерського обліку, які її наслідки, та, найголовніше, якими можуть бути шляхи її мінімізації?

Мета статті полягає в розкритті особливостей прояву негативного впливу на економічне життя асиметрії інформації, яка є наслідком існування штучно ускладненої національної системи бухгалтерського обліку, переваженої підсистемою відокремленого податкового обліку, що дозволить окреслити можливі шляхи вирішення проблеми.

Економіка та бухгалтерський облік: взаємозумовлений вплив. На жаль, сьогодні велика кількість науковців у сфері бухгалтерського обліку не бачать всієї сукупності його зв'язків з економікою, займаючись вирішенням суто бухгалтерських проблем, без урахування інституційних запитів. Таким чином, можливо вони і не усвідомлюють, що є прихильниками класичного загальноприйнятого підходу, суть якого полягає в тому, що зв'язок бухгалтерського обліку та економіки сприймається як односторонній вплив економічних процесів на облікове відображення фактів господарського життя (тоді, як вплив самого по собі процесу ведення бухгалтерського обліку на економічне життя нівелюється).

Проте водночас не можна відкидати альтернативну ідею про можливий зворотній вплив, тобто про вплив бухгалтерського обліку на розвиток економіки (за підходом В. Зомбарта) [2, с. 22]. Залишається незрозумілим, чому сьогодні так мало дослідників звертають увагу на цей підхід, чому мало хто зауважує, що надмірна ускладненість бухгалтерського податкового обліку негативно впливає на простоту та зрозумілість ведення бізнесу, а отже, і на національну економіку?

Погоджуючись з аргументами щодо можливості існування першого і другого підходів, маємо власне бачення щодо взаємозв'язку бухгалтерського обліку та економіки, що полягає у безперервності впливу одного елемента на інший та навпаки (рис. 1).

Що стосується питання: який вплив первинний - економіки на бухгалтерський облік, чи обліку на

економіку, то вважаємо, що відповідь є однозначною: бухгалтерський облік виник вже як наслідок розвитку економічного життя, він став відповіддю на інституційні економічні запити. Проте в наш час такий зв'язок не є достатньо чітким. Сьогодні не тільки економіка впливає на бухгалтерський облік, але й сам стан системи бухгалтерського обліку має суттєвий вплив на економічне життя. Наприклад, рівень складності та заплутаності норм так званого "податкового обліку" здатен гальмувати або прискорювати здійснення різного роду фактів господарського життя. Зокрема, обмеження щодо визнання витрат, які існують в Податковому кодексі України, зменшують кількість потенційних економічних операцій, або заводять їх у «тінь», таким чином, це «охолоджує» економіку шляхом зменшення торгових операцій та операцій з надання послуг між господарюючими суб'єктами. Таким чином, через внесення змін у систему бухгалтерського обліку можна впливати на макроекономічну ситуацію. І якщо правильно використовувати цей зв'язок, це може стати одним із ефективних інструментів економічної політики.

Система обліку як генератор асиметричної інформації. Однак, яку ж роль у процесі впливу системи бухгалтерського обліку на економічну ситуацію в країні виконує наявність асиметричної інформації?

За класичним варіантом теорії асиметрії інформації використовується для ситуації, коли покупець та продавець володіють різним обсягом інформації, що призводить до "вимивання" доброякісного товару з ринку. Але, на нашу думку, явище асиметрії інформації досить часто також наявне і між суб'єктом надання облікової інформації та її користувачем, а основним негативним результатом цього явища виступає суттєве збільшення ризику прийняти помилкове рішення користувачем. Суб'єкт надання внаслідок креативного та агресивного обліку подає оптимізовану або завуальовану інформацію користувачу, таким чином, отримувач інформації має неповну інформацію про реальний фінансовий стан підприємства.

Відповідно до визначення із Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", бухгалтерський облік - це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам

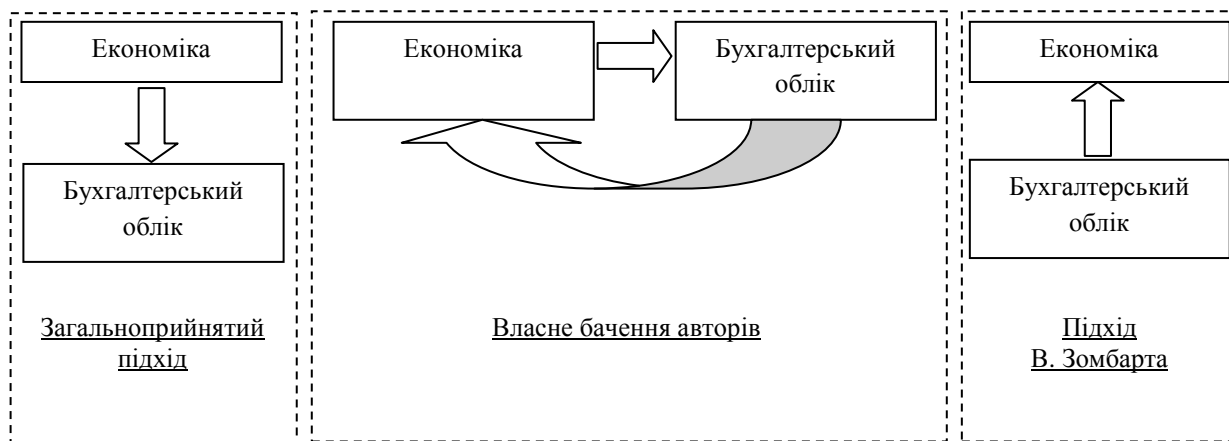

Рис. 1. Підходи до розуміння ролі і місця бухгалтерського обліку у взаємодії з економікою

для прийняття рішень [1]. З цього випливає, що бухгалтерський облік є інформаційною системою, основним завданням якої є надання необхідної інформації користувачам, на основі якої вони мають можливість прийняти оптимальне управлінське рішення.

Таким чином, виходить, що чим більше вихідної інформації продукує система, тим більш ефективно вона працює, оскільки це дозволяє зменшити інформаційний дефіцит. Проте, виходячи за рамки ідеальних уявлень, можна прийти до висновку, що для кожної інформаційної системи існує ризик рано чи пізно досягти "точки перенасичення", після якої збільшення кількості вихідної інформації починає зменшувати її релевантність і веде до інформаційного перевантаження.

На нашу думку, на більшості вітчизняних підприємств система бухгалтерського обліку вже давно перейшла цю граничну точку. Такий стан речей вносить ентропію у виконання бухгалтерським обліком одного з його основних завдань – визначення фінансового результату. Адже необхідність окремо взятому підприємству здійснювати розрахунки двох фінансових результатів за один і той самий звітний період руйнує традиції бухгалтерської науки.

Причина зазначеної проблеми полягає в існуванні деякою мірою антагоністичних підсистем фінансового та податкового обліку. Водночас виникає питання, чи маємо ми право виділяти фінансовий та податковий облік в окремі підсистеми? На нашу думку, такий поділ не є безпідставним, оскільки в практичній реалізації елементів методу бухгалтерського обліку в фінансовому та податковому обліку часто існують суттєві розбіжності (адже зазначені види навіть регулюються різними нормативно-правовими актами – П(С)БО та ПКУ). Наприклад, щодо елемента методу "документування" – застосування різних первинних документів: накладної та податкової накладної; щодо елемента методу "звітність" – використання різних форм звітності для розрахунку фінансового результату: Звіт про фінансові результати (форма №2) та Декларація з податку на прибуток, у якій велика кількість реально понесених витрат випадає з поля зору.

Отже, підсистеми фінансового та податкового обліку досить часто дають різну інформацію про фінансовий результат підприємства, тим самим знову породжуючи запитання про їх достовірність. І хоча

відповідь здається очевидною: на більшу достовірність претендує фінансовий результат, відображений у Звіті про фінансові результати (форма №2) відповідно до П(С)БО, ніж той, що зазначається в Декларації з податку на прибуток, оскільки витрати в останньому "рафіновані" низкою обмежень ПКУ. Але в такому випадку виникає інше закономірне питання: "Чому ж підприємство змушують сплачувати податок не з достовірного прибутку?".

Такий крок пояснюється необхідністю наповнення державного бюджету. Унаслідок втручання в правила бухгалтерського обліку, державою була здійснена спроба створити умови для формування штучно завищених цифрових показників прибутків підприємств, аби отримувати більші надходження та покривати бюджетний дефіцит. Проте добрі наміри часто не виправдовують тих несправедливих механізмів, якими вони реалізуються. Насамперед це пов'язано з тим, що штучні обмеження змушують хвилюватися власників та керівництво підприємств за свій бізнес (до того ж, негативний досвід криз підсилює такого роду страхи), тому це змушує їх йти на застосування умовно-креативного (оптимізація оподаткування) та агресивного обліку (пряме порушення податкового законодавства) [2, с.485], прагнучи компенсувати те, що у них забрали у вигляді обмежень. Звичайно, це не єдиний випадок, коли суб'єкти господарювання вдаються до таких заходів, але це єдиний випадок, коли ці заходи не зумовлені намірами злочинної наживи.

Крім того, складність і незрозумілість норм податкового законодавства є сприятливим середовищем для породження та стрімкого поширення корупції, що руйнує легальну економіку зсередини, збільшуючи відсоток тінізації економіки. А збільшення тіньового бізнесу в наш час прямо пов'язане зі зменшенням надходжень до бюджету. Таким чином логічне коло замикається: державні регулятори, прагнучи збільшення надходжень, йдуть на ускладнення системи бухгалтерського обліку, що призводить до їх зменшення, що знову ж таки змушує державу йти на ще більш жорсткі заходи, які знову не виправдовують себе і породжують все нові і нові фінансові проблеми.

Повну послідовність причин виникнення та наслідків асиметрії бухгалтерської інформації, це наша особиста позиція, наведено на рис. 2.

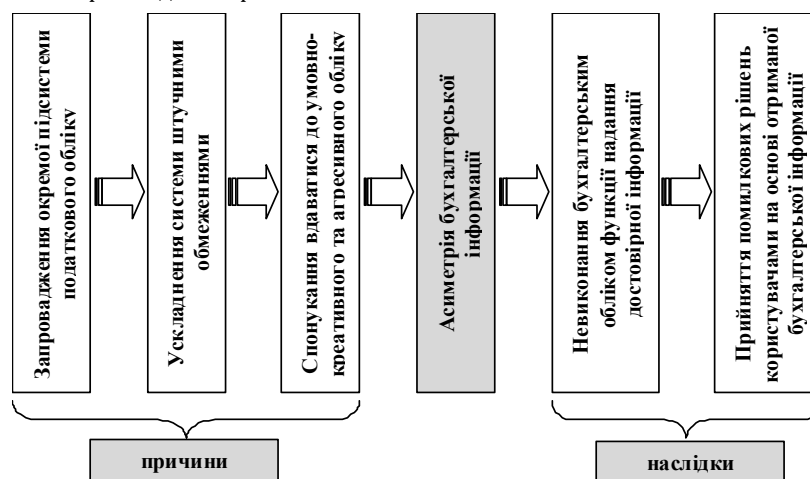

Рис. 2. Логічна послідовність причин виникнення та наслідків асиметрії бухгалтерської інформації

Варто зауважити, що підсистема податкового обліку здебільшого побудована на обмеженнях щодо визнання витрат, тобто велика частина реально понесених підприємством витрат не ідентифікуються як витрати для цілей розрахунку та сплати податку на прибуток. Враховуючи вищенаведене, можна з упевненістю сказати, що першоджерелом асиметрії бухгалтерської інформації є штучні кордони в межах бухгалтерського обліку витрат для цілей оподаткування.

Шляхи вирішення проблеми асиметричності інформації, що генерується в системі бухгалтерського обліку. Аби усунути причини такого

виду асиметрії облікової інформації, наголошуємо на необхідності проведення кардинального реформування національної системи бухгалтерського обліку (рис. 3), суть якого полягає у спрощенні системи обліку (симпліфікації) шляхом ліквідації податкового обліку як явища та перехід на сплату податків на основі даних бухгалтерського обліку відповідно до національних П(С)БО (системи фінансового обліку). Слід зауважити, що навіть назва "фінансовий облік" буде залишатися актуальною, оскільки фінанси охоплюють відносини зі сплати податків.

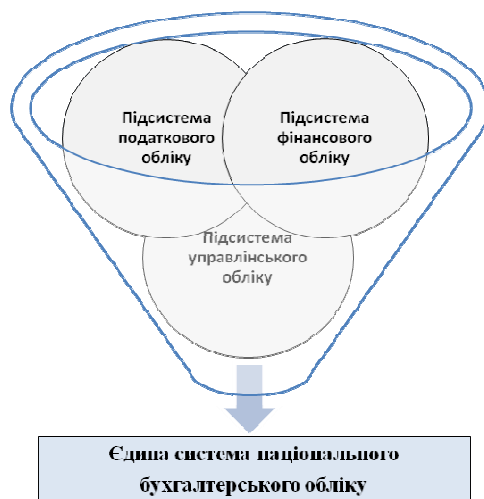

Рис. 3. Запропонований шлях трансформації системи національного бухгалтерського обліку

Запропонована реформа дозволить не тільки зменшити досить великий обсяг облікової роботи, але і зробить ведення бізнесу більш простим та зрозумілим, зменшить можливості тиску податкових органів на бізнес через маніпулювання "розмитими" нормами податкового законодавства та загалом сприятиме покращенню інвестиційного клімату в Україні.

Можливі напрями критики запропонованої реформи також є заздалегідь зрозумілими: проблематичність реалізації такої фундаментальної реформи; специфіка вітчизняних економічних реалій; необхідність ведення фінансового обліку всіма суб'єктами господарювання тощо. Проте, на нашу думку, запропонований механізм сплати податків на основі даних фінансового обліку характеризується значною протидією корупційним схемам.

Як показує досвід впровадження податкового обліку, жодне посилення контрольних заходів, збільшення штрафних санкцій чи термінів кримінального покарання не дозволять кардинально покращити ситуацію, а навпаки, сприяють процвітанню хабарництва. Однак саме спрощення системи обліку може стати дійсно ефективним інструментом боротьби з корупцією, оскільки передбачає усунення більшості ситуацій, при якій потенційний хабарник може зустрітися з особою – потенційним платником хабара. У такому випадку спрощення системи бухгалтерського обліку (у вигляді ліквідації однієї з її підсистем) у результаті відкриває нові шляхи до прогресивного розвитку економічного життя.

Інший бік запропонованої симпліфікації

бухгалтерського обліку полягає у можливості знайти баланс інтересів держави у вигляді податкової "машини" та суб'єктів господарювання – платників податків через уведення в дію автоматичних економічних стабілізаторів (рис. 4).

Унаслідок переходу до сплати податку на основі даних фінансового обліку відповідно до П(С)БО, наміри штучного завищення прибутку в звітності для інвестиційної привабливості компанії будуть стримуватися необхідністю сплатити надто велику суму податку на прибуток, тоді як наміри штучного заниження прибутку в звітності для сплати меншого податку будуть стримуватися ризиком втрати інвестиційної привабливості акцій, зменшення ринкової вартості підприємства, втрати платоспроможності та кредитоспроможності.

Необхідність проведення такої кардинальної реформи зумовлюється трьома аспектами:

1. На жаль, класичний підхід, що застосовується в бухгалтерських наукових дослідженнях і передбачає удосконалення обліку шляхом додавання нового субрахунку, первинного документа або нового рядка у формі звітності ні до чого не призводить. Від таких пропозицій немає жодного ефекту, оскільки розвиток бухгалтерського обліку характеризується системною кризою, внаслідок чого система генерує асиметричну інформацію. На сьогодні необхідно зважитись на крок загальної уніфікації податкового та фінансового обліку, що зможе забезпечити повне вирішення проблеми, а не лікування її наслідків;
2. Запропонований підхід до реформування, на нашу

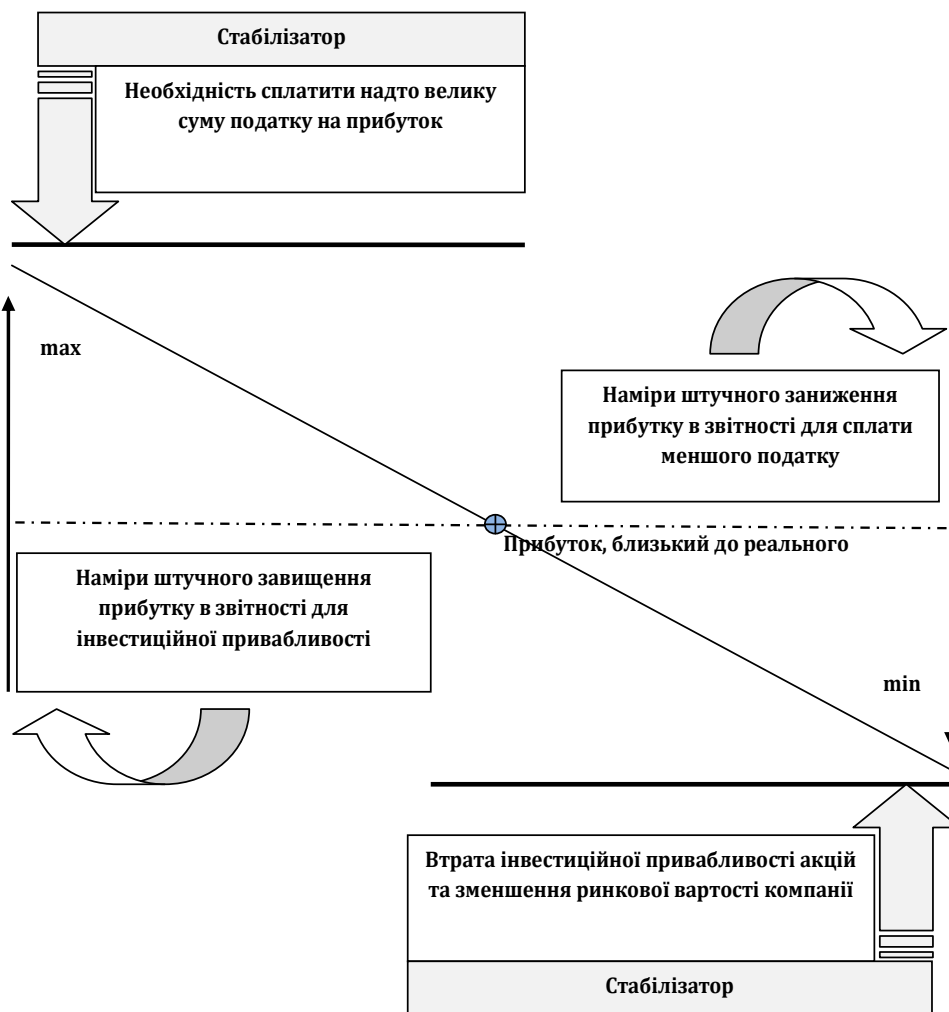

Рис. 4. Модель стабілізаційної дії запропонованої реформи національної системи бухгалтерського обліку

думку, дасть змогу максимально усунути дихотомію національної системи бухгалтерського обліку і позбутись довготривалих схоластичних дебатів з приводу поділу бухгалтерського обліку на фінансовий, податковий та управлінський;

- Застосування підходу, за яким не лише економіка впливає на бухгалтерський облік, а й система обліку - на економічну ситуацію в країні, відкриває нові шляхи розвитку бухгалтерських наукових досліджень, підтверджуючи його статус як соціальної науки. Бухгалтерський облік не є просто інформаційною технологією, він є інструментом, від результатів використання якого за теорією асиметричної інформації може звужуватись і сам ринок - національна економіка як користувач інформації системи податкового обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

- Національна система оподаткування, що базується на використанні інформації податкового обліку, знаходиться в системній кризі, підтвердженням чого є її місце в останніх світових економічних рейтингах. Наприклад, час, який необхідний середньостатистичному українському підприємству для розрахунку і сплати податків становить 657 годин на рік, тоді як аналогічному підприємству з країни ОЕСР необхідно лише 186 годин на рік (рейтинг "Doing Business-2012"). До того ж, за підсумками 2011 року Україна посіла

перше місце у світі за кількістю сплачуваних податків. Національні суб'єкти господарювання у тій або іншій формі сплачують 135 різних податків, що є абсолютним світовим рекордом.

- Чималу роль у такому негативному становищі відіграло штучне введення окремої підсистеми податкового в національну систему бухгалтерського обліку для вирішення проблеми дефіциту бюджету, оскільки внаслідок цього ускладнення були створені сприятливі умови для зародження асиметрії бухгалтерської інформації між її надавачами та користувачами. Суб'єкт надання інформації внаслідок креативного та агресивного обліку подає оптимізовану або завуальовану інформацію користувачу, таким чином, отримувач має неповну інформацію про реальний фінансовий стан підприємства та ухвалює помилкові рішення на її основі. Запропоновано вирішити дві зазначені взаємозв'язані проблеми шляхом усунення податкового обліку як явища, паралельно з переходом на розрахунок та сплату податків, спираючись на бухгалтерський облік відповідно до П(С)БО. Це у свою чергу дозволить ліквідувати першоджерело асиметрії бухгалтерської інформації, створить більш сприятливі умови для ведення бізнесу в Україні та допоможе реалізувати модель збалансування інтересів державної

фіскальної “машини” та платників податків.

3. Водночас слід усвідомити, що національні П(С)БО не є ідеальною моделлю, тому надалі науковому бухгалтерському товариству необхідно зосередити всі свої сили над їх удосконаленням, аби вони враховували національні облікові традиції та відповідали реаліям постіндустріальної економіки, але не були б необдуману копією моделей IAS/IFRS чи GAAP US.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Легенчук, С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки [Текст]: монографія / С.Ф. Легенчук. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 652 с.
3. Украина вышла на первое место в мире по количеству налогов. Комментарии [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://money.comments.ua/fair/2012/03/05/326225/ukraina-vishla-pervoe-mesto.html>.
4. Україна піднялася в рейтингу економічної свободи ще на одну сходинку. Економічна правда [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2012/01/12/312668/>.
5. All Prizes in Economic Sciences. The Official Site of the Nobel Prize [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/.
6. Doing Business in Ukraine. World Bank Group [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine/>.

РЕЗЮМЕ

Легенчук Сергей, Лозинский Дмитрий
Бухгалтерский учет расходов для целей
налогообложения как источник асимметричной
информации

Рассмотрена проблема возникновения асимметричной информации, источником которой является налоговый учет как подсистема бухгалтерского учета. Предложен авторский подход к разрешению проблемы асимметричности информации системы налогового учета в контексте оздоравливающего влияния на экономику, пребывающую на этапе пострецессийного синдрома и функционирующую в условиях риска повторной рецессии.

RESUME

Legenchuk Sergiy, Lozyns'kyi Dmytro
Accounting of the expenses for tax purposes
as a source of asymmetric information

The problem of asymmetric information, the source of which is tax accounting as the accounting subsystem, has been considered. The authors' approach to solving of the problem of asymmetric information of the system of tax accounting in the context of healing effect on the economy, which is under post-recession syndrome and operates in the risk of re-recession, has been proposed.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2012 р.